

Kurumsal İktisatçı Olarak Hayek: Kültürel Evrim, Kurallar ve Kurumlar

Adem Levent*

Öz

Avusturya iktisat okulunun 20. yüzyıldaki en önemli düşünürlerinden biri hiç şüphesiz Friedrich August von Hayek'tir. Hayek kültürel evrim teorisiyle kurumsal iktisada katkı olarak değerlendirilebilecek gelişmiş bir kurallar teorisi sunar. Bu çalışma boyunca Hayek'in kurumsal iktisatçı olduğu iddia edilmiştir. Hayek'in kurumsal iktisatçı olarak ele alınması, iktisat ve modern sosyal teorinin kurumlar merkezli anlaşılması için önem arz ettiği kadar modern sosyal teorideki aktör-yapı ikiliğindeki metodolojik sorunların giderilmesine de katkı sunar. Aynı zamanda modern toplumdaki sosyal kurumların nasıl oluştuğunu da gösterir. Hayek'in bireyciliği, atomistik ve toplumdaki izole edilmiş bir bireycilikten ziyade sosyal kurallar ve kurumlar analizi dayanan kendiliğinden gelişen düzene dayalıdır. Çalışmanın ana hedeflerinden biri Hayek'in kültürel evrim teorisinin kurumsal iktisat bağlamında analiz edilmesidir. Bu amaçla öncelikle Avusturya iktisadı ve kurumsal iktisat metodolojik açıdan karşılaştırılmıştır. Daha sonra Hayek'in kültürel evrim teorisi, kurumsal iktisat ve metodolojik bireycilik bağlamında detaylı analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hayek, Kültürel Evrim, Metodolojik Bireycilik, Kurumlar.

Hayek as an Institutional Economist: Cultural Evolution, Rules and Institutions

Abstract

One of the most important thinkers of the Austrian school of economics in the 20th century is undoubtedly Friedrich August von Hayek. Hayek presents an advanced theory of rules that can be regarded as a contribution to institutional economics through the theory of cultural evolution. Throughout the study, it was claimed that Hayek is an institutional economist. Hayek's approach being handled as an institutional economist is of importance for understanding economics and modern social theories as institution-centered as well as for its contribution to the elimination of methodological problems in the actor-structure duality of the modern social theory. It also shows how social institutions in the modern society are formed. Hayek's individualism is inherent in the spontaneous order that is based on the analysis of social rules and institutions rather than an atomistic and society-isolated individualism. One of the main aims of the study is to analyze Hayek's theory of cultural evolution in the context of institutional economics. For this purpose, firstly Austrian economics and institutional economics were compared methodologically. Then Hayek's theory of cultural evolution was analyzed in detail in the context of institutional economics and methodological individualism.

Keywords: Hayek, Cultural Evolution, Methodological Individualism, Institutions.

*Dr. Öğretim Üyesi | Muş Alparslan Üniversitesi | a.levent@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1683-6107 | DOI: 10.36484/liberal.641085
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 24, Sayı: 96, Güz 2019, ss. 91-110.
Gönderim Tarihi: 31 Ekim 2019 | Kabul Tarihi: 28 Kasım 2019

Giriş

Avusturya iktisat okulunun 20. yüzyıldaki en önemli düşünürlerinden biri hiç şüphesiz Friedrich August von Hayek'tir. Hayek, Ludwig von Mises ile beraber *sosyalist hesaplama tartışmalarıyla*¹ popülerlik kazanmış ve modern sosyal teorinin kamusal entelektüellerinden biri olmuştur. Bununla birlikte Hayek sadece sosyalist hesaplama tartışmalarına katkı yapan bir düşünür değildir. Hayek'in düşünce yelpazesi çok geniştir. Çalışmaları teknik iktisatla başlayıp sosyal bilimler felsefesi, teorik psikoloji, hukuk felsefesi, siyaset felsefesi ve sosyal antropolojiye kadar geniş bir alana yayılır. Bu kadar geniş bir alana yayılan araştırmalarının ortak teması, sosyal kurumların nasıl oluştuğu ve nasıl işlediğidir.²

Söz konusu ortak tema nedeniyle bu çalışmada Hayek'in kültürel evrimle ve kurumlarla ilgili fikirlerine odaklanılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın Hayek'in kültürel evrim yaklaşımıyla sınırlandırılmasının nedeni, Hayek'in modern sosyal teoriye katkılarının merkezinde kültürel evrim düşüncesinin bulunmasıdır. Hayek'in kültürel evrim teorisinin yeterince anlaşılması için bu çalışmada Hayek, kurumsal iktisatçı olarak ele alınmıştır.³ Hayek'in kurumsal iktisatçı olarak ele alınması, düşünürün bütün düşüncelerinin anlaşılması için yerinde bir başlangıçtır. Aslında burada yapılan sıra dışı bir girişim de değildir. Bernad Chavance⁴ hem Avusturya iktisat okulunun kurucusu Carl Menger'i hem de okulun orta kuşak temsilcisi Hayek'i kurumsal iktisat kategorisinde değerlendirir.⁵ Özellikle Hayek *Özgürlüğün Anayasası, Kanun,*

1 Sosyalist hesaplama tartışmaları, 1920'li ve 1930'lu yıllarda sosyalist iktisadi sistemde rasyonel iktisadi hesaplamanın mümkün olup olmadığı üzerine yapılmaktadır. Bu tartışmada bir tarafta Avusturya iktisat okulu mensupları, karşı tarafta neoklasik iktisat çerçevesini kullanan sosyalist iktisatçılar vardır. Avusturya iktisat okulundan Mises, kamusal mülkiyet altında teorik olarak rasyonel iktisadi hesaplamanın imkânsız olduğunu iddia etmiştir. Bkz. Fikret Adaman ve Pat Devine, "The Economic Calculation Debate: Lessons for Socialists", *Cambridge Journal of Economics*, 1996, Sayı: 20, s. 525. Bundan ötürü sosyalist hesaplama tartışmalarında Avusturya iktisat okulunun merkezi figürü, Hayek'ten ziyade Mises'tir. Ancak Mises'in hesaplama tartışmalarındaki argümanlarının arkasında Hayek'in bilgi teorisi bulunmaktadır. Hayek'in bilgi teorisi de kültürel evrim ve kurumlar yaklaşımına içkindir. Bkz. Peter J. Boettke, "Economic Calculation: The Austrian Contribution to Political Economy", *Advances in Austrian Economics*, 1998, Sayı: 5, s. 133.

2 Peter J. Boettke, "The Theory of Spontaneous Order and Cultural Evolution in the Social Theory of F.A. Hayek", *Cultural Dynamics*, 1990, Sayı: 3(1), s. 61.

3 Hayek'in kültürel evrim teorisi birçok yönden analiz edilmiştir. Bkz. Peter J. Boettke, "The Theory of Spontaneous Order and Cultural Evolution in the Social Theory of F.A. Hayek", *Cultural Dynamics*, 1990, Sayı: 3(1); Caldwell, "The Emergence of Hayek's Ideas on Cultural Evolution", *Review of Austrian Economics*, 2000, Sayı: 13. Ancak bu analizlerin kurumsal iktisat açısından gerçekleştiğini söylemek zordur. Elinizdeki çalışmanın diğer çalışmalardan farkı ise, Hayek'in kültürel evrim düşüncesinin kurumsal iktisat bağlamında değerlendirilmesidir.

4 Bernad Chavance, *Kurumsal İktisat*, çev. Tuba Akıncılar Onmuş, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.

5 Chavance'ın dışında Avusturya iktisat okulu öncüleri ile kurumsal iktisat öncülerini kurumsal analiz ve kurum kavramı etrafında birleştiren başka çalışmalar da bulunmaktadır. Bkz. Mark Perlman, "Subjectivism and American Institutionalism", Edit. Israel M. Kirzner, *Subjectivism, Intelligibility and Economic Understanding* içinde, Hampshire: The Macmillan Press, 1986; Viktor Vanberg,

Yasama Faaliyeti ve Özgürlük ile Meşum Kibir çalışmalarıyla kurumsal iktisada katkı olarak değerlendirilebilecek gelişmiş bir kurallar teorisi sunar.⁶ Söz konusu eserler aynı zamanda Hayek'in kültürel evrim teorisini de açıklar.

Çalışma boyunca Hayek'in kurumsal iktisatçı olduğu iddiası ayrıntılarıyla temellendirilmeye çalışılmıştır. Ancak söz konusu iddiayı sürdürmenin bazı zorlukları bulunmaktadır. Bu zorlukların ilki, Avusturya iktisat okulu ile kurumsal iktisat arasındaki ideolojik farklılıklardır. Çalışmanın birinci kısmında iki okul arasındaki ilgili farklılıklar belirtilmiştir. Ancak Menger, Mises ve Hayek'in sosyal teorilerini inşa ederken kurum kavramına ulaşmaları, piyasayı genel denge yerine dinamik bir süreçle ele almaları ve evrimci yaklaşımı benimsemeleri, Avusturya iktisat okulu ve kurumsal iktisadî farklılıklarına rağmen ana akım iktisadın dışında buluşturacaktır.⁷ İkincisi, kurumsal iktisatçı olarak da tanınan⁸ ve iktisadî doğası gereği kurumsallaşmış bir süreç olarak ele alan Karl Polanyi'nin⁹ 19. yüzyıl piyasa ekonomisinin kendiliğinden oluşmadığını iddia etmesidir. Polanyi'nin aksine Avusturya iktisat okulu mensupları, özellikle Hayek, kurumları piyasa düzeninin kendiliğinden oluştuğunu açıklamak ve hatta meşrulaştırmak için kullanmaktadır. Bu çalışmada Hayek'in kurumsal iktisatçı olarak ele alınmasının söz konusu iki zorluğun üstesinden gelmesi gerekmektedir. Çalışmanın özellikle ikinci kısmında Hayek'in kurumsal iktisatçı olduğuna dair argümanlar geliştirilmiştir. Hayek'in kurumsal iktisatçı olarak ele alınmasında hem Avusturya iktisat okulunun hem de kurumsal iktisadın heterojen yapılara sahip olmalarının payı büyüktür.¹⁰

Ayrıca Hayek'in kurumsal iktisatçı olarak ele alınması, Adam Smith, Menger ve Hayek arasındaki ilişkilerin açığa çıkmasını ve görünmez el mekanizmasının sosyal teorideki işlevinin anlaşılmasının sağlayacaktır. Zira

---

"Carl Menger's Evolutionary and John R. Commons' Collective Action Approach to Institutions: A Comparison", *Review of Political Economy*, 1989, Sayı: 1(3). Tutarlı ve işlevsel bir sosyal teorinin kurum kavramı temelinde Menger-Commons-Hayek zinciri ile Wieser ve Veblen'in ortak bakış açılarıyla geliştirileceğine ve bu hatların uyumluluk ve tamamlayıcılık göstereceğine dair bkz. Emre Özçelik, "Kurumlar, Kurumsal İktisat ve Avusturya Okulu", Edit. Eyüp Özveren, *Kurumsal İktisat* içinde, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s. 220; Vanberg, a.g.m.

6 Chavance, a.g.e., s. 69.

7 Peter J. Boettke, "Evolution and Economics: Austrians as Institutionalists", *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, 1989, Sayı: 6; Peter Wynarczyk, "Comparing Alleged Incommensurables: Institutional and Austrian Economics as Rivals and Possible Complements?", *Review of Political Economy*, 1992, Sayı: 4(1).

8 J. Ron Stanfield, "The Institutional Economics of Karl Polanyi", *Journal of Economic Issues*, 1980, Sayı: 14(3).

9 Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri*, çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 202.

10 Her iki okulun metodoloji ve politik analiz açısından heterojen olduklarına dair bkz. Warren J. Samuels, "Austrian and Institutional Economics: Some Common Elements", *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, 1989, Sayı: 6, s. 55.

Hayek'in¹¹ evrim teorisi İskoç ahlak filozofları Adam Smith ve Adam Ferguson ile Menger'in kurum yaklaşımlarının devamıdır. Hayek'in kurumsal iktisatçı olarak ele alınması, sadece iktisat ve modern sosyal teorinin kurumlar merkezli anlaşılması için önem arz etmez, aynı zamanda modern sosyal teorideki aktör-yapı ikiliğindeki metodolojik sorunların giderilmesi, iktisadi gelişmenin ardındaki itici nedenin anlaşılması ve modern toplumdaki sosyokültürel evrimciliğin önemini öne çıkmasına da katkı sunar. Bu yönüyle Hayek'in kültürel evrim teorisinin kurumsal iktisat bağlamında analiz edilmesi güncel bir tartışma gibi görünmese de, aslında son derece günceldir. Çünkü söz konusu teori pozitivizm ve kurucu rasyonalizm dışında kültürel, hukuki, politik, iktisadi ve nihayet epistemik meselelere derinlikli bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bakış açısıyla günümüz kültürel, hukuki, politik, iktisadi ve epistemik tartışmalara derli toplu çözüm önerileri getirmek mümkündür. Bu nedenle Hayek'in kültürel evrim teorisi, uzmanlaşmış akademisyenlerle beraber kültüre, hukuka, iktisadi gelişmenin ardındaki esas faktörlere ve epistemolojiye ilgi duyan her okur için çok yönlü entelektüel bir imkân sunmaktadır. Zira uygun/yaşanabilir bir sosyal düzen arayışı hukukçular kadar iktisatçılar, politik bilimciler, sosyologlar ve genel okurun da ilgi alanına girmektedir. Mark Pennington'ın¹² Hayek'in yaklaşımını benimseyip modern toplumda kurumların rolünü vurgulayarak sosyal adalet, eşitlik, çevre hakları ve iktisadi gelişme etrafında kamu politikasının geleceğini modern liberalizm perspektifinden tartışması, bir taraftan Hayek'in entelektüel haznesinin güncelliğini diğer taraftan da kurumsal analizin önemini göstermektedir.

Avusturya İktisat Okulu ve Kurumsal İktisat

Hayek gibi Avusturya iktisat okulunun önde gelen düşünürlerinden birini kurumsal iktisatçı olarak ele almak ve Avusturya iktisat okulu ile kurumsal iktisadı aynı entelektüel çizgi içinde değerlendirmek zordur.¹³ Zaten her iki okul arasında ciddi yaklaşım farklılıkları bulunmaktadır. Bu yaklaşım farklılıklarının ilkinin iktisadın temel probleminin belirlenmesi üzerine olduğu

11 Friedrich August von Hayek, *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük: Kurallar ve Düzen*, çev. Atilla Yayla, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1994, ss. 34-35.

12 Mark Pennington, *Sağlam Politik Ekonomi: Klasik Liberalizm ve Kamu Politikasının Geleceği*, çev. Atilla Yayla, Liberte Yayınları, Ankara 2014.

13 Avusturya iktisat okulu ile yeni kurumsal iktisadı metodolojik açıdan birbirine benzetmek güçken piyasa de-regülasyonu, laissez faire politikaları ve özel sermaye manevraları açısından bunu yapmak mümkündür. Çünkü Avusturya iktisat okulunun aksine yeni kurumsal iktisat, metodolojik olarak neoklasik iktisat çerçevesini kullanmaktadır. Bkz. Giulio Palermo, "The Convergence of Austrian Economics and New Institutional Economics: Methodological Inconsistency and Political Motivations", *Journal of Economic Issues*, 1999, Sayı: 33(2). Eski/orijinal kurumsal iktisadı ise metodolojik açıdan Avusturya iktisat okuluyla yakınlaştırmak mümkünken politik motivasyonlar yönünden benzeştirmek güçtür.

söylenebilir. Avusturyalı iktisatçılar, iktisadın temel probleminin kaynakların dağılımının piyasadaki bireysel eylemlerin sübjektif değerlendirmesinde olduğunu söylerken kurumsal iktisatçılar teknoloji, piyasa ve kurumların karşılıklı etkileşimi sonucu iktisadın temel probleminin oluştuğunu düşünmektedirler. Bu ayrım sonucunda Avusturya iktisat okulu bireycilikte karar kılarken kurumsal iktisat organizasyon ve kontrol teorisine yönelmektedir. Böylece iki okul arasında iktisadın temel meselelerini ele alırken metodolojik bireycilik ve metodolojik kolektivizm ayrımı ortaya çıkmaktadır. İkinci farklılık, Avusturya iktisat okulu piyasa yanlısı fikirlerle anılırken kurumsal iktisadın piyasaya ve kapitalizme mesafeli olmasıdır. Avusturyalı iktisatçılar, piyasanın kendiliğinden doğan bir süreçle oluştuğunu iddia ederken kurumsalcılar piyasa ve kapitalizmi güç ilişkileri perspektifinden değerlendirmekten yanadırlar. Kurumsalcılara göre piyasa, kapitalizmin yoğunlaşması ve güç yapıları neticesiyle oluşmuştur. Bu görüşleri nedeniyle Avusturyalı iktisatçılar kurumsalcıları müdahaleci olarak görürler. Üçüncü farklılık, Avusturyalı iktisatçılar metodolojik bireycilikten ötürü makro iktisattan ziyade mikro iktisada ilgi duyarken kurumsalcılar kurum ve endüstrileşme vurguları nedeniyle makro iktisatla ilgili olmasıdır. Dördüncü farklılık, Avusturyalı iktisatçıların devlete eleştirel yaklaşımlarına karşılık kurumsalcıların devletin işleyişini ve doğasını önemsemesidir. Beşinci farklılık, bu her iki okulun ideoloji ve değer konusunda aynı düşünmemesidir. Son farklılık, kurumsalcılar metodolojik açıdan farklılıklara açık durur ve pragmatist felsefeyi benimserken Avusturyalı iktisatçıların metodoloji noktasında daha kompleks bir pratiğe sahip olmasıdır. Avusturyalı iktisatçılar insan eyleminin amaçlanmamış sonuçlarını ve tüm-den gelim metodunu epistemolojinin temel taşları olarak görürler.¹⁴

Söz konusu farklılıklara rağmen iki okul arasında birçok ortak nokta da bulunmaktadır. İki okul arasındaki teorik ve metodolojik benzerliklere geçmeden evvel her iki okulun doğdukları ülkelerdeki tecrübelerine bakmakta yarar vardır. Hem Avusturya iktisat okulu hem de kurumsal iktisat ulusal hareketler olarak doğmuşlardır. Her iki okul da kendi ülkelerinde baskın/ana akım konumda olmayı sürdürememişlerdir. Avusturya'da Alman iktisatçılar, Amerika'da ise İngiliz iktisatçılar etkinlik sağlamışlardır. Bu nedenle her iki okul, ülkelerindeki ana akıma tepki olarak başlamışlardır. Başlangıçlarındaki benzerlik yanında iki okulun ülkelerindeki gelişim aşamaları da benzerlik göstermiştir. Kurumsalcılık 20. yüzyılın başından 1930'lu yıllara kadar etkili olurken bu tarihten sonra etkisini yavaş yavaş yitirmiştir. Avusturya iktisat okulunun tecrübesi de benzer bir seyir izlemiştir. Menger'in çalışmalarıyla başlayan okul, Alman iktisatçılar tarafından pejoratif bir adlandırma ile

14 Samuels, a.g.m., ss. 57-60.

“Avusturyan iktisadı” olarak ikinci sınıf doktrin statüsünde değerlendirilmiş ve Menger’in yaklaşımları, *Methodenstreit* tartışmasındaki konumu nedeniyle Alman üniversitelerinde yasaklı düşünceler olarak görülmüştür. Ancak okul, 1930’lu yıllarda Hayek aracılığıyla İngiltere’de tekrar etkili olmuştur. Bununla birlikte on yıl sonra, yine etkisizleşmiştir. 1970’li yıllardan sonra hem kurumsalcılık hem de Avusturya iktisat okulu tekrar canlanmıştır. Her iki okulun kendi ülkelerinde böylesi tecrübeleri olmasına rağmen düşünsel etkileri hepten kaybolmamıştır. Kendi dönemlerinin politik ve sosyal çevrelerini etkilemişlerdir. Bismarck ve Hitler’in politik tutumları karşısında Avusturyalı iktisatçılar piyasa sistemini savunurken devlet gücüne şüpheyle yaklaşmışlardır. Kurumsalcılar yüzyıl dönümünde Amerikan toplumundaki büyük şirketlerin dizginsiz büyümesine tepki vermişler ve teknolojik değişimin gücünü endüstrileşmede hissetmişlerdir.¹⁵

Tarihsel tecrübelerindeki benzerliklerinin yanında iki okul arasında metodolojik ortaklıklar da yok değildir. İlgili metodolojik ortaklıkların başında iktisadi analizde evrim, değişim ve süreç vurguları gelmektedir. Genel denge yerine iktisadi süreçte değişim konusunda iki okul da ısrarcıdır. Veblen’e göre iktisat evrimci bir bilim olmalıdır. Süreç teorisi ve gelişme sırası evrimci bilim olmanın şartıdır. Bireylerin eylemleri değişimin itici gücüdür. Avusturyalı iktisatçıların evrim konusundaki düşünceleri Veblen’e yakındır. Özellikle Hayek’e göre dünya sürekli değişir ve bununla beraber kurumlar da evrilir. İktisadi problemler bu değişim sonucunda ortaya çıkar. Bu problemler evrilen kurumlar içinde olduğu için sosyal teorinin bu kurumsal değişimi anlaması ve bunun üstesinden gelmesi gerekir. Bu perspektiften Hayek, piyasa, hukuk ve davranış kuralları olarak kurumların evrimini anlamaya gayret eder. Kurumlar bireysel etkileşim sonucu kendiliğinden oluşur ve zamanla evrilir. Kurumlar insan eyleminin sonucudur, insan dizaynının değildir. Kurumlar, bireysel davranışları yöneten sosyal kurallardır. Bu noktada Veblen’in iktisadi eylem vurgusu, Avusturyalı iktisatçıların iktisat için önerdiği praksiyoloji ile paraleldir.¹⁶

15 Bruce Caldwell, “Austrians and Institutionalists: The Historical Origins of Their Shared Characteristics”, *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, 1989, Sayı: 6, ss. 92-93.

16 Boettke, “Evolution and Economics: Austrians as Institutionalists”, ss. 74-76; Wynarczyk, a.g.m., s. 28. Veblen ve Hayek, evrimci metodoloji konusunda aynı entelektüel köklere sahip değildir. Veblen’in evrimci metodolojisinin Darwinizme, Hayek’in evrimci metodolojisinin ise Lamarck’a dayandığına dair bkz. Geoffrey M. Hodgson ve Thorbjørn Knudsen, *Darwin’s Conjecture: The Search for General Principles of Social and Economic Evolution*, The University of Chicago Press, Chicago, 2010. Ayrıca Hayek’e göre yaygın kanının aksine, iktisatta evrimle ilgili fikirler biyolojiden eskidir ve Darwin biyolojik evrim teorisiyle ilgili temel bilgilerini iktisattan almıştır. Adam Smith’i okumuş ve kendi teorisini ona göre formüle etmiştir. Friedrich August von Hayek, *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, Routledge, London 1988, s. 24.

İki okul arasındaki bir diğer metodolojik ortaklık, neoklasik iktisat karşıtlığıdır. Hem kurumsalcılar hem de Avusturyalı iktisatçılar ana akım neoklasik iktisat dışındadırlar.¹⁷ Kurumsal iktisadın kurucusu Veblen neoklasik iktisadı hedonizme dayalı insan tasavvuru nedeniyle eleştirmiş ve Darwinci evrimciliği benimsememesinden ötürü çağın gerisinde kalmakla suçlamıştır. Avusturya iktisat okulundan özellikle Mises ve Hayek 1930'lu yıllarda sosyalist hesaplama tartışmalarında planlamacı iktisatçılar tarafından benimsenen neoklasik iktisadın genel denge varsayımını ciddi şekilde eleştirmişlerdir. İkisinin eleştirilerini Israel M. Kirzner ve Ludwig M. Lachmann devam ettirmişlerdir. Her iki okula göre de neoklasik iktisat, genel dengeyi öne çıkardığından iktisadi süreci ihmal etmiştir.¹⁸ Belirsizlik, eksik bilgi ve girişimcinin rolü gibi vurgularla da kurumsal iktisat ve Avusturya iktisat okulu yakınlaşırlar. İki okula göre de gelecek insan eylemlerinin ve seçimlerinin sonucu oluşur. Ancak gelecek yine de belirsizdir, tahmin edilemez. Belirsiz ve eksik bilgi dünyasında yaşıyoruzdur.¹⁹ Mises tarafından vurgulanan ve daha sonra Kirzner'in çalışmalarıyla genişleyen iktisadi analizde girişimcinin rolü konusunda da iki okul arasında ortaklık vardır. Batılı iktisat sisteminde değişimin kritik oyuncusu girişimcidir. Girişimci iktisadi organizatördür, yenilik yaratır.²⁰

Avusturya iktisat okulu ile kurumsalcılık arasında subjektivizm konusunda da bir ortaklık kurulabilir. Özellikle Avusturya iktisat okulu radikal subjektivizmle anılmaktadır. Mark Perlman,²¹ kurumsal iktisadın üç öncüsü Veblen, Commons ve Mitchell'in Avusturya iktisat okulunun subjektivizmini benimsediğini iddia etmiştir. Elbette subjektivizm, bu üç kurumsalcı düşünürün teorilerinin merkezinde değildir. Söz konusu üç düşünür Benthamcı hazcılığı eleştirmişlerdir. Subjektivizm ise bireysel eylemlere ve tercihlere dayanır. Avusturyalı iktisatçılar subjektivizm üzerinden güçlü bir teori kurmaya çalışırken kurumsalcılar böyle bir teori kurmak yerine pratikte subjektiviteyi kabul ederler.²²

17 Avusturya iktisat okulu, Menger'in marjinalizmin üç kurucusundan biri olması hasebiyle ana akım neoklasik iktisadın bir bölümü sayılır. Ancak 1930'lardaki sosyalist hesaplama tartışmalarından sonra ana akım neoklasik iktisattan ayrılır. Bkz. Caldwell, a.g.m., s. 94. Hatta Oskar Lange, Mises'i neoklasizme karşı tarihsel ve kurumsal faktörleri kullandığını iddia ederek kurumsalcı olmakla suçlamıştır. Boettke, a.g.m., 1989, s. 85. Israel M. Kirzner de Mises'in 1932 yılında yazarken Walras ve Marshall'ı değil, tarihsel ve kurumsalcı yazarları takip ettiğini belirtmiştir. Israel M. Kirzner, "The Economic Calculation Debate: Lessons for Austrians", *The Review of Austrian Economics*, 1988, Sayı: 2, s. 9.

18 Palermo, a.g.m., s. 277; Samuels, a.g.m., ss. 61-62.

19 Samuels, a.g.m., s. 64.

20 Caldwell, a.g.m., s. 96; Samuels, a.g.m., s. 64.

21 Perlman, a.g.m., s. 271.

22 Samuels, a.g.m., s. 65.

Son olarak kurumsal iktisat ile Avusturya iktisat okulunu hermeneutik yöntem üzerinden de yakınlaştırmak mümkündür. Kurumsal iktisat öncüsü Veblen'in öz-göndergesellik (self-referentiability) yaklaşımı ile Lachmann'ın Mises'ten esinlendiği insan eylemi yaklaşımı, hermeneutik yöntem olarak göze çarpar. İki okul tarafından benimsenen bu yaklaşım, esas olarak, neoklasik iktisadın endüstriyel dünyadaki gündelik yaşama ışık tutmadığı noktasında buluşur. Hem Veblen hem de Lachmann hermeneutik yöntemle iktisada "yaşam dünyasını" dâhil etmeye çabalamışlardır. İktisadın hermeneutik yöntemle tarihsel ve kurumsal bağlama oturtulması, çağdaş Avusturya iktisat okulu ile kurumsal iktisadı, dolayısıyla Lachmann ile Veblen'i yaklaştırmıştır.²³

Görüldüğü üzere Avusturya iktisat okulu ile kurumsal iktisadı, aralarındaki farklara rağmen metodolojik olarak birbirine yakın görmek mümkündür. Bu yakınlık, bireylerin tamamen bağımsız birer entite olmaması ve kurumların da bireyleri sadece kısıtlayan çerçeveler olmaması koşuluyla gerçekleşebilir. Böyle bir metodolojik yaklaşım, amaçlı davranış ile kurumsal çerçevenin iki okul arasındaki entelektüel köprü olabilirliğini gösterir. Kendiliğinden doğan düzen düşüncesi bu köprünün gerçekleşmesini sağlayabilir.²⁴ Kendiliğinden doğan düzen olarak kurumları ele alan düşünür Hayek olduğu için Hayek'in kültürel evrim teorisine daha yakından bakmak gerekir. Böylece onun kurumsal iktisatçı olduğuna dair iddia da delillendirilebilir.

Kültürel Evrim, Kurallar ve Kurumlar

Hayek'in kültürel evrim yaklaşımının düşünürün teorisinin en karmaşık ve en ilginç kısımlarından olduğu söylenebilir.²⁵ Karmaşıklık ve ilginçliği, bu yaklaşımın hem neoklasik iktisadın genel denge teorisini eleştirmesinden hem sosyalizmin uygulanabilirliğinin imkânsızlığını göstermesinden hem de sosyal kurallar olarak kurumların nasıl ortaya çıktığı ve geliştiğini açıklamasından kaynaklanır. Bu nedenle Hayek'in kültürel evrim teorisinin daha iyi anlaşılması için bu teorisinin kurumsal iktisat bağlamında analiz edilmesi önem arz eder.

Kültürel evrim teorisi ise, *yatay aktarıma* (horizontal transmission) yani öğrenme yoluyla çevrenin özelliklerini edinme ile gerçekleşmektedir. Pek çok düşünür ebeveynlerin tecrübelerinin kalımsal olarak yavrularına aktarabileceğini düşünmektedir. Hatta Lamarkçı evrim teorisi tamamen bu tür

23 Adem Levent, "Sosyal Bilimlerin Kıyısında Entelektüel Bir Alan: İktisadi Düşünce", *Liberal Düşünce Dergisi*, 2019, Sayı: 24 (94).

24 Wynarczyk, a.g.m., s. 30.

25 Atilla Yayla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, Liberte Yayınları, Ankara 2000, s. 108.

kazanılmış özelliklerin (use inheritance) çocuklara biyolojik olarak aktarılabilecekleri düşüncesine dayanmaktadır. Kültürel evrim teorisinin bir anlamda Lamarckçı olduğu belirtilebilir. Kültürel evrim teorileri genellikle evrimsel psikoloji alanında geliştirilmektedir.²⁶

Kurumlar ve evrim, Hayek'in teorisinde ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlıdır. Ya da daha açık bir ifadeyle Hayek'in terminolojisinde kültürel evrim teorisi ile kendiliğinden doğan düzen olarak kurumlar ikiz kavramlardır. Birlikte ele alınmaları gerekir ve böyle ele alındıkları takdirde anlaşılabilirliği mümkün olur. Bu bağlamda Hayek bir evrimcidir. Fakat onun evrim anlayışının ne zorunlu bir yönü ne de mutlak yasaları vardır. O, evrimi esas olarak kültürel bir süreç olarak ele alır.²⁷ Ona göre kültür ne doğal ne de yapaydır. Ne genetik olarak nakledilir ne de rasyonel olarak tasarlanır. Kültür, asla "icat" edilmemiştir ve fonksiyonları bireylerin genellikle anlamadığı bir öğrenilmiş davranış kuralları geleneğidir.²⁸ Kültürel evrim, öğrenilmiş kurallar, normlar, etik ilkeler ve uygulamalar geleneğinin evrimini ifade eder. Böylece kültürel evrim dürüstlük, sözleşme, değişim, ticaret, rekabet, kazanç ve mahremiyetle ilgili birçok kurumu ve beşeri özelliği açıklar.²⁹ Dolayısıyla Hayek'in evrim anlayışı kültürel, biyolojik değildir. Hayek, biyolojik evrimi ve Darwinizmi eleştirir. Hayek'in kültürel evrimi grup seleksiyonuna dayanır.³⁰

Başarılı uygulamalar gelenek, öğrenme ve taklit yoluyla aktarılmaktadır. Edinilen özellikler aktarılabileceğinden, kültürel evrim, Darwin evrimden ziyade Lamarckçı evrime benzer ve aslında bu tür evrimsel düşünce Charles Darwin'in teorisinden daha eskidir.³¹ Hayek'e göre sosyal ve kültürel evrim sürecinde seleksiyona verilen önem biyolojiden kaynaklanıyor gibi görünse de, bunun tam tersi doğrudur. Darwin ve çağdaşları, teorilerini sosyal evrim teorisinden çıkarmışlardır. Sosyal ve kültürel evrim teorisini ilk geliştirenler İskoç Aydınlanma filozoflarıdır. Bu filozoflardan bazıları biyoloji alanında da Darwin'den önce fikir beyan etmişlerdir. Ayrıca dil ve hukuk alanlarında da bünyelerin benzerliğinin ortak bir orijinle açıklanabileceği fikrini, fikrin biyolojiye tatbikinden önce, sosyal olgulara ilişkin çalışmalarda yaygın bir hale getirmişlerdir. Sosyal bilimlerin daha sonraki tarihlerde kendi alanlarındaki

26 Buğra Kalkan, *Kendiliğinden Doğan Düzen*, Liberte Yayınları, Ankara 2016, ss. 198-199.

27 Yayla, a.g.e., ss. 109-111.

28 Friedrich August von Hayek, *Kanun, Yasama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, çev. Mehmet Öz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1997, s. 233.

29 Bruce Caldwell, "The Emergence of Hayek's Ideas on Cultural Evolution", *Review of Austrian Economics*, 2000, Sayı: 13, s. 6.

30 Hayek, *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, s. 25.

31 Bruce Caldwell, "Hayek and Cultural Evolution", Edit. Uskali Mäki, *Fact and Fiction in Economics: Models, Realism and Social Construction* içinde, Cambridge University Press, Cambridge 2002, s. 287.

bu temeller üzerinde yükselme yerine, bu düşüncelerin bazılarını biyolojiden yeniden ithal etmesi ve bu düşüncelerin beraberinde alanlarına uygun olmayan “doğal seleksiyon”, “yaşamak için mücadele” ve “en uygun olanın hayatta kalması” gibi kavramları getirmesi tam bir talihsizliktir.³²

Evrimci yaklaşımın ilk adımları, Bernard Mandeville ve David Hume tarafından atılmıştır. Onlar tabiat kanunlarından ziyade, özellikle Matthew Hale tarafından açıklanmış şekliyle *Common Law* (İngiliz örf ve adet hukuku) geleceğinden ilham almışlardır. Beşeri ilişkilerde insan davranışlarının, bilinçli amacı olmayan düzenli kalıpların oluşturmasının sistematik bir sosyal teorisinin geliştirilmesi ihtiyacını doğurduğu daha çok görülmüştür. Bu ihtiyaç, iktisat alanında Adam Smith ve Adam Ferguson tarafından öncülük edilen İskoç ahlak filozofları ile 18. yüzyılın ikinci yarısında karşılanmıştır. Siyaset teorisi içinde bu düşünceler karşılığını Edmund Burke’de bulmuştur. Evrimci yaklaşım İngiltere’de kuruculuğun Benthamcı faydacılık formundaki etkisinden zarar görmüştür. Uzun bir aradan sonra Avusturya iktisat okulunun kurucusu Carl Menger tarafından 1883’te yapılan sosyal bilimlerin metotlarıyla ilgili büyük incelemede, kurumların kendiliğinden oluşumu probleminin bütün sosyal bilimler açısından taşıdığı merkezi konum olgun biçimde yeniden ifade edilmiştir. Dolayısıyla sosyal bilimlerin evrimi biyolojiden ödünç aldığı düşüncesi yanlıştır. Aslında tam tersi olmuştur ve Darwin büyük ölçüde sosyal bilimlerden evrim fikrini öğrenmiştir. Dil ve ahlak, hukuk ve para gibi sosyal kurumlarla ilgili tartışmalar münasebetiyle 18. yüzyılda evrim ve bir düzenin kendiliğinden oluşumu ikiz kavramları, açıkça formüle edilmiş ve Darwin ile çağdaşları biyolojik evrime uygulamaya uygun entelektüel aletleri oradan tedarik etmişlerdir. 18. yüzyıl ahlak filozofları, hukuk ve dil tarihi okulları, Darwin’den önceki Darwinciler olarak adlandırılabilirler.³³

Bu bağlamda Hayek’in Darwinci biyolojik evrim düşüncesine sahip olmadığı, aksine İskoç Aydınlanma filozoflarından etkilenecek kültürel evrimi benimsediği görülmektedir. Hayek bu kültürel evrim yaklaşımını da kurallar ve düzenler olarak kurumlarla ilişkilendirmektedir. Çünkü düzenler ve kurallar arasındaki ilişki ile bunların evrimi Hayek’in teorisinde her zaman ve her yerde bir arada bulunur.³⁴ Bu yönüyle Hayek’i kurumsal iktisatçı olarak değerlendirmek mümkündür. Onun kurumsal iktisatçılığı düzenleri, sosyal kuralları ve normları ele alış biçiminden kaynaklanır. Hayek, kurumları düzenler ve sosyal kurallar olarak ele alır. Ona göre kurumlar olarak düzenler

32 Friedrich August von Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, BigBang Yayınları, Ankara 2013, ss. 105-106.

33 Hayek, *Kanun, Yasama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, ss. 34-36.

34 Caldwell, “The Emergence of Hayek’s Ideas on Cultural Evolution”, s. 14.

iki türdür. Birincisi, kendiliğinden doğan düzendir; ikincisi ise organizasyon düzenidir. Kendiliğinden doğan düzen, büyümüş/evrilmiş düzeni ifade ederken bir toplumdaki veya devletteki doğru düzeni yani *kozmos*'u belirtir. Organizasyon düzeni ise, yapma düzeni yani *taxis*'i işaret eder.³⁵ Düzen kavramı Hayek'te bir süreklilik arz eder ve sistem, yapı veya model kavramlarına yakın anlamda kullanılır.³⁶

Kendi kendini üreten veya kendiliğinden doğan düzen Adam Smith'in "büyük toplum" veya Karl Popper'in "açık toplum" olarak adlandırdığı piyasa düzenidir. Kurucu olarak telakki edilen düzen ise organizasyondur. Birbirlerinden farklı olan bu düzenlerde hüküm sürmekte olan iki değişik kural ve kanun türü bulunmaktadır.³⁷ İki düzene bağlı olarak iki çeşit kural heyeti gelişir. Birincisi, kendiliğinden doğan düzenin kuralları *nomos*'tur. Nomos, tamamına ermemiş, kendiliğinden gelişmiş ve bilinçli olarak mükemmelleşmemiş kurallardır. Bunlar, herkese aynı şekilde uygulanan yasaklayıcı veya negatif sosyal kurallardır. İkincisi, organizasyonun kuralları olan *thesis*'tir. Bu kurallar tamamına ermiştir, kısa vadede öngörülebilir sonuçlar hedefler ve somut bir irade tarafından yaratılmıştır. Bu kurallar genel olmayan organizasyonun üyelerine göre değişen emredici nitelikteki sosyal kurallardır.³⁸

Hayek'e göre³⁹ beşeri faaliyetlere bakmanın da iki yolu vardır. Birinci yol, bütün beşeri kurumların ancak beşeri gayeler için bilinçli olarak dizayn edilmeleri halinde insani amaçlara hizmet edeceğini savunur. Bir kurumun var olması gerçeğinin o kurumun bir amaç için yaratıldığının kanıtı olduğu varsayımıyla toplumu ve toplumun kurumlarını bütün davranışlarımıza bilinen gayelerce rehberlik edecek tarzda yeniden dizayn etmemiz gerektiği fikrini dile getirir. Bu görüş esas itibarıyla fenomenlerde bulunacak bütün düzenliliği bir düşünen aklın dizaynının sonucu olarak yorumlamaya yöneliktir. İnsan aklını yanlış ön yargılardan kurtarma amacıyla kendini birleştirmiş bu görüş, Kıta Aydınlanmasının hâkim düşüncesi olmuştur. İlk görüş tarafından bastırılan ikinci görüş ise, bireysel eylemin etkisini önemli ölçüde artırmış olan toplumsal düzenliliğin, belli bir amaç için dizayn ve icat edilmiş kurumlar ve uygulamalar sayesinde değil, genellikle gelişme ve daha sonra evrim olarak tasvir edilen bir süreç sayesinde ortaya çıktığı görüşüdür. Bu görüş İskoç Aydınlanması içinde gelişmiştir.

35 Hayek, *a.g.e.*, s. 57.

36 Hayek, *a.g.e.*, s. 55.

37 Hayek, *a.g.e.*, s. 4.

38 Chavance, *a.g.e.*, s. 72.

39 Hayek, *a.g.e.*, ss. 15-16.

Birinci görüş, Hayek'in terminolojisinde *kurucu rasyonalizm* olarak adlandırılır. Kurucu rasyonalizmin en mükemmel temsilcisi Rene Descartes'tir. Fakat Descartes, düşüncelerinden sosyal ve ahlaki argümanlar için sonuç çıkarmazken bu tür sosyal ve ahlaki sonuçları Thomas Hobbes çıkarır. Descartes'in benimsediği "radikal şüphe" insan davranışlarının uygunluğunu ve haklılığını değerlendirilmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla bu radikal şüphenin dışındaki salt geleneğe ait olan ve rasyonel zeminde tam olarak ispat edilemeyen herşey irrasyonel olarak görülmüştür. Bu Kartezyen akıl yürütme geleneği, adeti ve tarihi hakir görerek yalnızca insan aklının, toplumu yeniden inşa etmeye muktedir olduğunu dile getirmiştir. Bu Kartezyen kurucu rasyonaliteye göre ahlak, din, hukuk, dil, yazı, para ve piyasa biri veya birileri tarafından bunların tam bilgisine sahip olunup önceden tasarlanarak icat edilmiştir. Ancak Hayek'e göre insanoğlunun çevresindeki her şeyi mantıki çıkarım yoluyla elde ettiği düşüncesi yanlıştır. Davranışlarımızın yararlılıklarını mantıki kıyasın öncüllerini teşkil edecek olan bilgiye borçlu olduğu doğru değildir. Toplumun kurumlarının çoğu ne icat edilmiş ne de bir amaçla riayet edilen adetlerin, alışkanlıkların veya tecrübelerin ürünüdür. Çok defa bilmediğimiz ve fiili varlığının çoğunlukla farkında olmadığımız kuralların sınırlanması sayesinde hayatımızı sürdürürüz. İnsanoğlu amaç peşinde koşan bir canlı olduğu kadar kural izleyici bir canlıdır da.⁴⁰

Kartezyen anlamda bir eylemin pür rasyonelliği ilgili gerçeklerin tam bilgisine sahip olmayı gerektirir. Bütün ilgili gerçeklerin tek bir akıl tarafından bilinebildiği ve ayrıntularla ilgili bu bilgiden hareketle mükemmel bir düzenin inşa edilebileceği düşüncesi Kartezyen yaklaşımda esastır. Kartezyen kurucu rasyonalist düşünce yelpazesinin en etkili üyesi sosyalizmdir ve Hayek'e göre sosyalizm soylu bir totaliter doktrindir. Ancak totaliter doktrinler büyük veya açık toplumu yanlış anlamışlardır. Hayek için geçerli olan insanoğlunun bilgisizliği gerçeğidir. Milyonlarca insanın karşılıklı olarak birbirini etkilediği büyük veya açık toplum düzeninde insanların bilgisizliği temel sorundur. Özellikle iktisat alanında kurumsal bilgisizliğimiz önemlidir. Büyük veya açık toplumda bilgi parçalı bir şekilde insanlar arasında dağılmış bulunmaktadır.⁴¹ İnsanlar eksik bilgiye sahiptirler ve tam bilgiye sahip olamazlar. Piyasa tüm bilgilerin bulunduğu nötr bir alandır. Bilginin insanlar arasında dağılmış olması herşeyin bir tek akılla bilinebileceğini kabul eden kurucu rasyonalitenin imkânsızlığını gösterir. Bilginin insanlar arasında dağılmış olması aynı zamanda iktisat bilimindeki formel denge analizinin de

40 Hayek, a.g.e., ss. 17-19.

41 Hayek, a.g.e.

geçersizliğini belirtir.⁴² Milyonlarca insandan oluşan karmaşıklaşmış büyük veya açık toplumda bilginin koordinasyonunu sağlayacak mekanizma piyasa düzenidir. Sosyal düzen olarak piyasa, iş bölümü ile kurulur.

Kısacası Hayek'in çalışmalarını baştan sona kat eden araştırma projesi olarak kendiliğinden doğan düzen yaklaşımı, iktisadın ötesine uzanarak bilim, hukuk ve tarih gibi sosyal etkileşimin tüm alanlarına yayılır. Başka bir deyişle onun kendiliğinden doğan düzen yaklaşımı sadece rekabetçi piyasa sürecinin keşfi için önem arz etmez. Onunla beraber hukuk felsefesi olarak *Common Law* geleneğinin ve sosyal antropoloji olarak tarihsel sürecin keşfini de içerir.⁴³ Yani Hayek'in kültürel evrim teorisini anlamak için ilgili teorinin kökeninde bulunan epistemolojik arka planı bilmek gerekir. Söz konusu epistemolojik arka plan, bireysel bilginin sınırlı ve eksik olması temel gerçeğidir. Sosyal ve ekonomik etkileşimler alanında, bireysel bilginin eksik olması, insanların kendi eylemlerinin başkalarının karar vermesi için kapsamı ve sınırları üzerindeki etkilerini tam olarak bilmedikleri anlamına gelir. Bir dereceye kadar bu etkiler kişisel olmayan bir biçimde fiyat mekanizması aracılığıyla iletilir. Bununla birlikte, daha temelde, etkiler kişisel olmayan bir davranış kuralları sisteminin ortaya çıkmasından da kaynaklanır. Fiyat mekanizmasının ve davranış kuralları sistemlerinin böylesine karmaşık bir yapıda olması insan aklının bunları kavramasını zorlaştırır ve bu nedenle hem fiyat mekanizması hem de davranış kuralları sistemleri bilinçli tasarım ve tercihlerin sonucu olamazlar.⁴⁴

Hayek, politik motivasyonlar açısından kurumsalcı düşünürlerle pek benzerlik göstermese de kültürel evrim, insan bilgisi ve bireysel eylemler yönünden kurumsalcılığa yakınlaşır. Özellikle Veblen ve Polanyi'nin metodolojileriyle Hayek'in metodolojisini benzeştirmek mümkündür. Çünkü Hayek'in insan bilgisi yaklaşımı kurumsalcılığın eylem temelli epistemolojisine uzak durmaz. Bireyler arasındaki iktisadi ve iktisadi olmayan etkileşimler sonucunda sosyokültürel kurumlar oluşur. Bu etkileşimler bireylerin eylem alanlarını genişletebilir de kısıtlayabilir de. İnsan eylemlerinin seviyesi kurumlardır. Aynı zamanda Hayek'in kurumlar olarak piyasalar yaklaşımı sosyal gerçeklik, insan doğası ve aktör-yapı ilişkisi noktalarında da kurumsalcılarla ortak kavramsal çerçeveler sunar.⁴⁵

42 Friedrich August von Hayek, "İktisat ve Bilgi", çev. Can Madenci, *Liberal Düşünce Dergisi*, 2009 [1937], Sayı: 14 (53-54).

43 Boettke, a.g.m., s. 70.

44 Ulrich Witt, "The Theory of Societal Evolution: Hayek's Unfinished Legacy", Edit. Jack Birner ve Rudy van Zijp, *Hayek, Co-ordination and Evolution: His Legacy in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas* içinde, Routledge, London 2001, s. 179.

45 Jorge Bateira, *Institutions, Markets and Economic Evolution: Conceptual Basis for A Naturalist Institutionalism*, A Thesis Submitted to The University of Manchester for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in the Faculty of Humanities, Manchester, 2010, s. 56. Ayrıca Jorge Bateira

Kültürel Evrim ve Metodolojik Bireycilik

Hayek'in gelişmiş bir kurallar ve evrim teorisi sunması, kurumsal iktisatçı olarak anılmasına yol açar. Özellikle kültürel evrim yaklaşımı Veblen'in teleolojik olmayan evrimciliğini andırır. Veblen, aktör-yapı ikiliğini aşmak ve teleolojik olmamak kaydıyla bir Darwinci metodoloji hattı geliştirmiştir. Veblen bireylerin amaçlı aktörler olduğunu reddetmez, ancak, kurumsal ve kültürel evrimin, nedensel süreçlerin amaçlanmamış sonuçları olarak görülmesi gerektiğini belirtir. İçgüdüler kalıtım yoluyla geçer fakat bunlar sadece başlangıç düzeyindedir. İnsanın sosyal gelişimi aşamasında içgüdüler doğrudan davranışları etkilemez. Alışkanlıkların ve kurumların birikimli gelişim süreçleri, içgüdüleri zamanla geri plana iter ve böylece Veblen'in Darwinci düşüncesi biyolojik indirgemecilikten kurtulur.⁴⁶ Hayek'in evrim yaklaşımı Darwinci olmayıp Lamarckçı olsa da, Veblen'in yaklaşımına yakındır. Hayek de Veblen gibi içgüdüleri genetik aktarım sürecine yerleştirir. İçgüdüler aktarılır ama zamanla kültürel gelenekler içinde sönümlenir. İçgüdüler sosyal kurallara gömülüdür.⁴⁷ Hem Veblen hem de Hayek biyolojik indirgemecilikten uzak, teleolojik olmayan kültürel evrimi savunmuştur. Alışkanlıkların ve kurumların evrimi ile bireylerin amaçlanmamış eylemlerinin etkileşimi ikilinin evrim anlayışını gösterir. Ancak Hayek kültürel evrim yaklaşımıyla kurumsal iktisada yakınlaşırken çok sayıda eleştiri de alır. Bu eleştiriler hem Avusturya iktisat okulunun içinden hem dışından gelmektedir.

Avusturya iktisat okulu içinden gelen ilk eleştiri, Hayek'in kültürel evrim yaklaşımının oldukça kötümser olması ve kurumsal veya anayasal düzenlemeleri geliştirmek için çok sınırlı bir boş alan bırakmasıdır. İkincisi, kültürel evrimi açıklayan mekanizma olarak grup seleksiyonunu onaylaması, Hayek'in metodolojik bireycilik yaklaşımıyla uyumsuzdur. Üçüncüsü, grup seleksiyonu, sosyal bilimlerdeki uygulamalarla ilgili gerekçelerle biyologlar arasında da güvenilmezdir.⁴⁸ Dördüncüsü, Hayek kültürel evrimi benimseyerek İskoç Aydınlanma geleneğinin sosyal teori anlayışını terk edip holistik bir sosyal teori geliştirir ve bu metodolojik bireycilikle uyumsuzdur. Beşincisi, Hayek, sosyal kurallar vurgusuyla bireycilikten davranış düzenliliklerine geçer. Son

---

Hayek'i kurum kavramı üzerinden Veblen ve Polanyi ile yakınlaştıranın bunun *doğacı kurumsalcılık (naturalist institutionalism)* olduğunu iddia eder. Bkz. Bateira, *a.g.e.* Ancak Hayek'in özellikle 1950 sonrası çalışmalarının doğacılık ve bilimcilik eleştirisi üzerinden gittiğini hatırlatmakta yarar vardır.

46 Malcolm Rutherford, "Veblen's Evolutionary Programme: A Promise Unfulfilled", *Cambridge Journal of Economics*, 1998, Sayı: 22, ss. 465-467.

47 Charles G. Leathers, "Veblen and Hayek on Instincts and Evolution", *Journal of the History of Economic Thought*, 1990, Sayı: 12, s. 167.

48 Caldwell, "The Emergence of Hayek's Ideas on Cultural Evolution", s. 5.; Caldwell, "Hayek and Cultural Evolution", s. 286.

olarak, Hayek'in kendiliğinden doğan düzen yaklaşımını iktisadın ötesine taşıması hem iktisadi liberalizmin altını oyar hem de toplumda dağılmış bir vaziyette bulunan bilgi problemini anlamanın önüne geçer. Bu eleştiriler David Ramsey Steele, Viktor Vanberg, James Buchanan ve Israel Kirzner'den gelir.⁴⁹

Avusturya iktisat okulu dışından gelen eleştiri ise, Hayek'in temsili demokrasiyle ilgili düşünceleri üzerinedir. Hayek temsili demokrasi kuralları yüzünden bazı kurumların yıprandığını ve kendiliğinden doğan düzenin zarar gördüğünü saptayarak bu kurumların yeniden yapılandırılmaları gerektiğini belirtmiştir. Aslında buradaki tutum Hayek'in geliştirmiş olduğu kendiliğinden doğan düzen yaklaşımına terstir. Çünkü Hayek, bir yandan en etkin kurumların doğal ve kendiliğinden işleyen süreçlerden çıktığını, bu tür kurumları yapay olarak değiştirmeye çalışmanın sakıncalı bir girişim olduğunu ve toplumsal kurumları iyileştirme çabalarıyla yenilenmesinin etkin sonuçlar vermeyeceğini savunmuştur; diğer yandan belli kurumların yeniden yapılandırılmasının kendiliğinden doğan düzenin sürekliliği için zorunlu olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁰

Hayek'e yönelik eleştirilerin nirengi noktasının neoklasik optimalite kavramı olduğu söylenebilir. Hayek'in araştırma programında neoklasik iktisadın aksine daha gerçekçi bir optimalite kavramının yattığı görülebilir. Bu optimalite genel denge durumundan daha çok sürece dayanarak oluşmaktadır. Hayek, iktisadi dünyanın sübjektif doğasını ve sosyal kurumların nasıl koordine bir aktivite oluşturduğunu anlamaya çalışan kapsamlı bir teori geliştirir. Bu iktisadi süreç ne doğal seleksiyonun vaz ettiği gibi en güçlünün veya en iyi olanın hayatta kalmasını ne de kaotik ve rastgele bir süreci belirtir. Rekabetçi piyasa sürecinin keşfi, iktisadi fırsatlar hakkındaki bir öğrenme sürecidir. Hayek'e göre piyasa sürecinin üstünlüğü iktisadi sistemde yayılmış olarak var olan bilginin etkili kullanılmasından kaynaklanır. Bu nedenle Hayek'in kültürel evrimi benimseyerek metodolojik bireyciliği terk ettiğine yönelik eleştiriler iki açıdan yersizdir. Birincisi, Hayek çoğunlukla aklın ve geleneğin birlikte evriminden bahseder. Ana tezi, kuralların aklın ürünü olmadığı, aksine aklımızın belli kuralları takip ederek geliştiğidir. Akıl ve kültür eş zamanlı olarak gelişmişlerdir, birbiri ardına değil. Hayek'in bu pozisyonu çoğu ekonominin karakteristiği olan metodolojik bireyciliğin atomistik ve izole edilmiş türüne meydan okumuştur. Sosyal inceleme, aklın *sosyal bütünlüğünü/gömülülüğünü* (*social embededness*) tanımasıyla başlamak zorundadır. Dolayısıyla Hayek'in bireycilik argümanı epistemolojik boyuttadır ve yaşamımızı yöneten kuralları,

49 Boettke, a.g.m., ss. 71-72.

50 Özçelik, a.g.m., s. 209.

gelenekleri ve alışkanlıkları aklımızla oluşturamadığımız fikrine dayanır. Kurallar ve alışkanlıklar içseldir, dışsal değildir. İkincisi, Hayek'in Özgürlüğün Anayasası, *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük* ile *Meşum Kibir* çalışmalarını rasyonalist olmayan bir perspektifinden yazmasıdır. Hayek, rasyonalist olmayan bir klasik liberalizm teorisi sunar ve bu teori eleştirilerin aksine İskoç Aydınlanma filozoflarının yaklaşımıyla uyumludur. Hayek'e göre iktisadi sistemimizi asla dizayn edemeyiz. Hatta özel mülkiyet kurumu bile medeniyetimizin gelişimini sağlamamıştır. Belli kuralları takip etmemiz sosyal dünyamızı kurmuştur.⁵¹

Hayek uzmanı Bruce Caldwell⁵² ise, Hayek'in metodolojik bireyciliğin belirli bir türünü desteklediğini ve onun evrimci veya grup seleksiyonuna dayanan argümanlarının metodolojik bireycilikle çatışmadığını iddia eder. Her ne kadar ana akım neoklasik iktisat bireyciliği benimsemiş olsa da bu tarz bir bireycilik Hayek'in yaklaşımıyla benzer değildir. Neoklasik iktisadın bireyciliği rasyonalist ve objektivite varsayımlarına dayanırken Hayek'in bireyciliği anti-rasyonalist ve sübjektivite temelindedir. Hayek, bireyleri neoklasik iktisadın varsaydığı gibi tam rasyonel ve tam bilgiye sahip ajanlar olarak kabul etmez. Kişisel çıkarı peşinde koşan bireyi de bencil olarak değerlendirmez. *Bireycilik: Doğru ve Yanlış* adlı çalışmasında doğru bireyciliğin sosyal teori olduğunu kabul ederken büyük veya açık toplumun izole edilmiş veya kendi kendine yeten bireylerden oluşmadığını iddia eder. Hayek, Chicago Okulu iktisatçılarından George Stigler ve Gary Becker gibi bireylerin zevk ve tercihlerinin sabit olduğunu da kabul etmez. Piyasalardaki ve diğer sosyal kurumlardaki etkileşimler sayesinde insanların sürekli yeni bilgiler kazandığını ve bu nedenle zevklerinin ve tercihlerinin değişmeden kalmasının pek mümkün olmadığını düşünür. Dolayısıyla Hayek içsel tercihler savunucusudur.⁵³ İlgili eleştirilere karşın Hayek, rasyonalist olmayan amaçlı bireysel davranışları açıklamak için metodolojik bireycilik ve kültürel evrimi birleştirmiştir. Rasyonalist olmayan bireysel davranışa, başarılı grup seleksiyonu olarak kurumlar, diller, değerler, hukuklar, kurallar ve gelenekler yol gösterir. Yani Hayekyen evrim, insan dizaynı olmayan insan eylemlerinin sonuçları olarak kendiliğinden oluşan sosyal düzenlere/piyasaya dayanır.⁵⁴

Kısacası Hayek eleştirileri, onun düşüncesinin büyük oranda bilimcilik ve ana akım neoklasik iktisat karşıtlığında geliştiğini göz ardı eder. Hayek, bilimcilik ve neoklasik denge yaklaşımını aşmak amacıyla bireyin eylemlerini

51 Boettke, a.g.m., ss. 73-75.

52 Caldwell, a.g.m., s. 288.

53 Caldwell, a.g.m., ss. 288-290.

54 Leathers, a.g.m., s. 170.

esas alan gelişmiş bir kurallar ve düzenler teorisi sunar. Hayek'in bireyciliği, atomistik ve toplumdan izole edilmiş bir bireycilikten ziyade sosyal kurallara ve kendiliğinden gelişen düzene dayanan bir bireyciliktir. Hayek'in bireyciliğe dayanan sosyal teorisi Veblen'in kurumsal analizine yakındır.⁵⁵ Çünkü hem Veblen hem de Hayek insan doğasının ana akım neoklasik iktisadın insan ve toplum tasavvuruna uygun olmadığını düşünmüşlerdir. Hayek'te öğrenilmiş kuralların temel işlevi, büyük veya açık toplumu mümkün kılan doğal içgüdüleri kısıtlamaktır. Öğrenilmiş kuralların kültürel olarak seçilmesi, bir şefin önderlik ettiği küçük grupların avlanmasına ve yabancılara karşı bir alanın savunulmasına uyarlanan içgüdülerden bazılarının bastırılması için gerekli olmuştur.⁵⁶ Hayek'in benimsediği davranış kuralları, içgüdüleri kısıtlayan çerçeveler olmak kaydıyla Veblen'in yerleşik düşünce alışkanlıkları olarak tanımladığı kurum kavramına benzerdir. Bu nedenle Hayek, insan doğası, kurumsallaşmış davranış kuralları ve kültürel evrim yaklaşımıyla Avusturya iktisat okulu mensubu olmanın yanında kurumsal iktisadın da güçlü bir temsilcisi olarak değerlendirilmelidir.

Hayek'in düşüncesi kurumsal iktisat bağlamında ele alındığı takdirde sosyal bilimler ve doğa bilimleri arasındaki ayrım da netleşir. Avusturya iktisat okulu perspektifinde doğa bilimleri gibi olmayan sosyal bilimler bireylerin planları ve amaçlarıyla başlar. Sosyal bilimlerdeki dünya gerçekleri bireylerin inandıkları ve düşündükleridir. Bireylerin şeylere, uygulamalara, yerlere ve insanlara verdikleri anlam, karar vermede kendilerini nasıl yönlendireceklerini belirler. İnsan eylemi bilimlerinin amacı, tahmin değil, anlaşılmasıdır. Sosyal kurumlar, insan tasarımının değil ama genellikle insan eyleminin bir sonucudur.⁵⁷ Avusturya iktisat okuluna ait söz konusu düşüncelerin tamamının Hayek tarafından dile getirildiğini söylemek abartı olmasa gerekir. Hayek, bireyden başlayıp kurumlara giden bir sosyal teori geliştirmiştir ve bu sosyal teori aktör-yapı ilişkisini bir çatışma değil, uyumluluk içerisinde ele almaktadır.

Sonuç

Avusturya iktisat okulu ve kurumsal iktisat, 20. yüzyıl boyunca etkili olan ve heterojen görünüme sahip iki iktisadi düşünce okuludur.⁵⁸ İki okulun piyasa

55 Hayek'in doğrudan Veblen üzerine yazıları kısıtlıdır. Hayek, Veblen'i Comte geleneğine bağlarken kurumsal iktisadı da Alman tarihçi okuluna ve sosyalist kampa yerleştirir. Bkz. Leathers, a.g.m., s. 165. Hayek ideolojik olarak Veblen'i farklı bir kampta görse de, metodolojik olarak ikili birçok konuda ortaktır.

56 Leathers, a.g.m., ss. 167-168.

57 Peter J. Boettke, "Introduction", Edit. Peter J. Boettke, *Handbook on Contemporary Austrian Economics* içinde, Edward Elgar, Cheltenham 2010, s. vii-xi.

58 Samuels, a.g.m., s. 55.

kavramı etrafında birleşmeleri pek mümkün görünmezken her iki okulun da heterojen görünümüne sahip olmaları ve kurumları önceleyen bir sosyal teori geliştirmeleri sebebiyle bu çalışmada iki okul arasında kurumlar üzerinden bir ortak nokta yakalanmıştır. Bunun gerçekleşmesinde, Hayek'in hem 20. yüzyılın en etkili kamusal entelektüellerinden biri olarak politik iktisada ciddi katkılar sunmasının hem de kurumsal iktisat geleneğinde pek karşılaşılmayan kapsamlı bir kurallar teorisine sahip olmasının ve epistemolojiye dayanan kültürel evrim ve kurumsal analiz geliştirmesinin payı vardır. Aynı zamanda Hayek'in kültürel evrim düşüncesinin teleolojik bir varsayıma dayanmaması, Veblen'in post-Darwinist yaklaşımına yakındır. Hayek ve Veblen'in evrim yaklaşımları geleceğe ilişkin herhangi bir determinizm barındırmaz.

Hayek'in kültürel evrimi ve kuralları esas alan sosyal teorisi sadece iktisatla sınırlı kalmamış ve bütün sosyal bilimler için aktör-yapı ilişkisine dayalı kapsamlı bir metodolojik miras bırakmıştır. Bu miras, sosyal bilimler felsefi altında gerçekleşen metodolojik bireycilik mi yoksa metodolojik holizm mi tartışmasının ötesine uzanır. Çünkü çalışmada gösterilmeye çalışıldığı üzere Hayek ne tam olarak atomistik bir bireycidir ne de toplumsal yapı içinde bireysel eylemlerin etkisizliğini savunan bir kolektivisttir. O, birey-kurum veya aktör-yapı etkileşimi bağlamında bir sosyal teori geliştirmiştir. İlgili sosyal teori, İskoç Aydınlanma geleneğini ve Carl Menger'in düşüncelerini takip ettiği için kendiliğinden doğan düzen düşüncesini bireysel eylemlerin epistemolojik yönüyle ele almıştır. Bu sosyal teori, bireysel eylemlere, bunların grup seleksiyonuna ve kültürel evrime dayalı olarak gelişmiştir. Burada hem bireylerin eylemleri ve tercihleri hem de davranış kuralları, düzenler ve bunların kendiliğinden evrimi önem arz eder. Bu eylemlerin ve tercihlerin sonucu olarak sosyal kurallar ve düzenler kurulurken aklın, geleneğin ve kültürün bireysel eylemlere etkisi de görülür. Böylece Hayek'in sosyal teorisi sosyal bilimler için metodolojik bir miras bıraktığı kadar piyasadaki fiyatların ve bilgi koordinasyonunun nasıl oluştuğunu da gösterir. Aynı zamanda ilgili sosyal teori karmaşıklaşmış modern toplumda bilginin bireyler arasında dağılmış bulunması gerçeğini ihmal eden sosyalizmin uygulanma imkânsızlığını da destekler. Kısacası Hayek'in kurumsal analizi hem günümüzdeki karmaşıklaşmış modern toplumların nasıl oluştuğunu ve evrimleştiğini anlamak hem de aşırı uzmanlaşmış iktisadın diğer sosyal bilimlerle ele alınmasının gerekliliğini vurgulamak için önem arz eder.

Kaynakça

- ADAMAN, Fikret and DEVINE, Pat, "The Economic Calculation Debate: Lessons for Socialists", *Cambridge Journal of Economics*, 1996, Sayı: 20, ss. 523-537.
- BATEIRA, Jorge, *Institutions, Markets and Economic Evolution: Conceptual Basis for A Naturalist Institutionalism*, A Thesis Submitted to The University of Manchester for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in the Faculty of Humanities, Manchester, 2010.
- BOETTKE, Peter J., "Evolution and Economics: Austrians as Institutionalists", *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, 1989, Sayı: 6, ss. 73-89.
- BOETTKE, Peter J., "The Theory of Spontaneous Order and Cultural Evolution in the Social Theory of F.A. Hayek", *Cultural Dynamics*, 1990, Sayı: 3(1), ss. 61-83.
- BOETTKE, Peter J. (1998), Economic Calculation: The Austrian Contribution to Political Economy, *Advances in Austrian Economics*, 5: 131-158.
- BOETTKE, Peter J., "Introduction", Peter J. Boettke, (edit.), *Handbook on Contemporary Austrian Economics* içinde, Edward Elgar, Cheltenham, ss. vii-xi.
- CALDWELL, Bruce, "Austrians and Institutionalists: The Historical Origins of Their Shared Characteristics", *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, 1989, Sayı: 6, ss. 91-100.
- CALDWELL, Bruce, "The Emergence of Hayek's Ideas on Cultural Evolution", *Review of Austrian Economics*, 2000, Sayı: 13, ss. 5-22.
- CALDWELL, Bruce, "Hayek and Cultural Evolution", Uskali Mäki (edit.), *Fact and Fiction in Economics: Models, Realism and Social Construction* içinde, Cambridge University Press, Cambridge, ss. 285-303.
- CHAVANCE, Bernad, *Kurumsal İktisat*, çev. Tuba Akıncılar Onmuş, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.
- HAYEK, Friedrich August V., *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*, Routledge, London 1988.
- HAYEK, Friedrich August V., *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük: Kurallar ve Düzen*, çev. Atilla Yayla, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1994.
- HAYEK, Friedrich August V., *Kanun, Yasama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, çev. Mehmet Öz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1997.
- HAYEK, Friedrich August V., "İktisat ve Bilgi", çev. Can Madenci, *Liberal Düşünce Dergisi*, 2009 [1937], Sayı: 14 (53-54), ss. 135-151.
- HAYEK, Friedrich August V., *Özgürlüğün Anayasası*, çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, BigBang Yayınları, Ankara 2013.
- HODGSON, Geoffrey M. and KNUDSEN, Thorbjørn, *Darwin's Conjecture: The Search for General Principles of Social and Economic Evolution*, The University of Chicago Press, Chicago 2010.
- KALKAN, Buğra, *Kendiliğinden Doğan Düzen*, Liberte Yayınları, Ankara 2016.
- KIRZNER, Israel M., "The Economic Calculation Debate: Lessons for Austrians", *The Review of Austrian Economics*, 1988, Sayı: 2, ss. 1-18.
- LEATHERS, Charles G., "Veblen and Hayek on Instincts and Evolution", *Journal of the History of Economic Thought*, 1990, Sayı: 12, ss. 162-178.

- LEVENT, Adem, "Sosyal Bilimlerin Kırısında Entelektüel Bir Alan: İktisadi Düşünce", *Liberal Düşünce Dergisi*, 2019, Sayı: 24 (94), ss. 33-52.
- ÖZÇELİK, Emre, "Kurumlar, Kurumsal İktisat ve Avusturya Okulu", Eyüp Özveren (edit.), *Kurumsal İktisat* içinde, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, ss. 201-235.
- PALERMO, Giulio, "The Convergence of Austrian Economics and New Institutional Economics: Methodological Inconsistency and Political Motivations", *Journal of Economic Issues*, 1999, Sayı: 33(2), ss. 277-286.
- PENNINGTON, Mark, *Sağlam Politik Ekonomi: Klasik Liberalizm ve Kamu Politikasının Geleceği*, çev. Atilla Yayla, Liberte Yayınları, Ankara 2014.
- PERLMAN, Mark, "Subjectivism and American Institutionalism", Israel M. Kirzner (edit.), *Subjectivism, Intelligibility and Economic Understanding* içinde, The Macmillan Press, Hampshire, 1986, ss. 268-280.
- POLANYI, Karl, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Sosyal ve Ekonomik Kökenleri*, çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- RUTHERFORD, Malcolm, "Veblen's Evolutionary Programme: A Promise Unfulfilled", *Cambridge Journal of Economics*, 1998, Sayı: 22, ss. 463-477.
- SAMUELS, Warren J., "Austrian and Institutional Economics: Some Common Elements", *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, 1989, Sayı: 6, ss. 53-71.
- STANFIELD, J. Ron, "The Institutional Economics of Karl Polanyi", *Journal of Economic Issues*, 1980, Sayı: 14(3), ss. 593-614.
- VANBERG, Viktor, "Carl Menger's Evolutionary and John R. Commons' Collective Action Approach to Institutions: A Comparison", *Review of Political Economy*, 1989, Sayı: 1(3), ss. 334-360.
- WITT, Ulrich, "The Theory of Societal Evolution: Hayek's Unfinished Legacy", Jack Birner and Rudy van Zijp (edit.), *Hayek, Co-ordination and Evolution: His Legacy in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas* içinde, Routledge, London 2001, ss. 178-189.
- WYNARCZYK, Peter, "Comparing Alleged Incommensurables: Institutional and Austrian Economics as Rivals and Possible Complements?", *Review of Political Economy*, 1992, Sayı: 4(1), ss. 18-36.
- YAYLA, Atilla, *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, Liberte Yayınları, Ankara 2000.